

1

Κεντρικά ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στην ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα

Πριν εντοπίσουμε και εξειδικεύσουμε τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας³ που προκύπτουν ειδικότερα στην ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα, θα παραθέσουμε ορισμένες συνολικότερες σκέψεις αναφορικά με το χαρακτήρα της επιστημονικής έρευνας. Η επιστημονική έρευνα αναφέρεται –με βάση μια γενικώς αποδεκτή συνθήκη/ορισμό– σε ένα μεθοδικό, οργανωμένο και συντεταγμένο τρόπο μελέτης για την ανακάλυψη, τον προσδιορισμό και την εξήγηση σημαντικών γεγονότων. Με άλλα λόγια, η επιστήμη αποτελεί μια εργώδη προσπάθεια να ανακαλυφθεί μια καινούρια διάσταση της φυσικής ή κοινωνικής πραγματικότητας με συστηματικό και τεκμηριωμένο τρόπο. Επιπλέον, προσπαθεί να αναπτύξει γενικές γνώσεις που ξεφεύγουν από μια απλή, χωρίς περαιτέρω τεκμηρίωση, αναγωγή στον «κοινό νο», αλλά και μεθοδολογικές στρατηγικές ή ερευνητικές τεχνικές που αναφέρονται –πάντα εντός πλαισίου– σε ειδικές και μεμονωμένες περιπτώσεις, για παράδειγμα

---

3. Ένα αρχικό, σύντομο, εντελώς διαφορετικό και πρωτόλειο τμήμα των σκέψεων που αναπτύσσονται σε αυτή τη μονογραφία ανιχνεύεται στο Σαββάκης & Ρόντος, 2021: 7-30. Η πρωτογενής αυτή συμβολή προέκυψε ως επιμέρους παραδοτέο, στο οποίο ο συγγραφέας ήταν συντονιστής της ομάδας έργου, στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος ΕΛΙΔΕΚ: *Αντιμέτωποι με την Προοπτική Μακροχρόνιας Παραμονής των Προσφύγων και των Μεταναστών στην Ελλάδα: Ανάδειξη των Δημογραφικών, Κοινωνικών και Οικονομικών Συνεπειών και η Σημασία τους για την Αποδοχή της από την Ελληνική Κοινωνία* (αριθ. Πρότασης HFRI-FM17-2897), με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή κ. Ρόντο Κωνσταντίνο.

τις αποκαλούμενες μελέτες περίπτωσης (Σαββάκης, 2008, Σαββάκης, 2013: 27-58, Mason, 2011, Glesne, 2017: 238-278).

Είναι επίσης σημαντικό να αναγνωριστεί ότι η έρευνα που περιλαμβάνει ανθρώπινα θέματα και υποθέσεις διεξάγεται σε ένα ευρύ φάσμα περιοχών και τομέων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι κοινωνικές επιστήμες, η εφαρμοσμένη τεχνολογία, ο σχεδιασμός καταναλωτικών προϊόντων και φυσικά οι ανθρωπιστικές και βιοϊατρικές επιστήμες. Υπό αυτή την έννοια, όλοι αυτοί οι τομείς έρευνας μπορούν να εγείρουν σημαντικές και συγκεκριμένες ηθικές προκλήσεις (European Commission, 2010: 13-14). Η συζήτηση περί ηθικής και δεοντολογίας⁴ στη βιοϊατρική, τις επιστήμες υγείας, τα παιδαγωγικά και τις κοινωνικές επιστήμες μπορεί να είναι πολλαπλώς ωφέλιμη, στο βαθμό που φέρνει στην επιφάνεια τρόπους επιστημονικής αντίληψης και κοινωνικές πρακτικές συγκρότησης της γνώσης. Όμως οι κανόνες που διέπουν τις φυσικές και θετικές επιστήμες δεν είναι δυνατόν να μεταφερθούν εύκολα, μηχανιστικά ή αυτόματα και χωρίς αναγκαία προσαρμογή στις κοινωνικές επιστήμες, ούτε γίνεται απλά να μετεγγράφονται χωρίς κριτική ανασύσταση ή περαιτέρω διαφοροποίηση (Israel & Hay, 2006: 24-40, Gurzawska, 2015: 3-5).

Αυτό σχετίζεται με τη διαφορετική ιστορικότητα των φυσικών και κοινωνικών επιστημών, με τη στοχοθεσία των αναλυτικών τους κατηγοριών και με την επιστημολογική συγκρότηση

---

4. Κάποιες φορές τείνει να υπάρχει κάποιος διαχωρισμός ανάμεσα σε ηθική και δεοντολογία. Οι δυο έννοιες αναφέρονται στο τι είναι σωστό και τι λάθος με την ευρύτερη έννοια του όρου. Η ηθική συνήθως παραπέμπει σε στο εάν μια πράξη είναι συνεπής με την κοινώς αποδεκτή έννοια των όρων «σωστό», «λάθος». Η δεοντολογία τις περισσότερες φορές αναφέρεται σε γενικές γραμμές στο τι κάποιος οφείλει –κανονιστικά– να πράττει (Robson, 2007: 78, Σαββάκης & Ρόντος, 2021: 7-30). Σημειώνεται ξανά ότι, στο πλαίσιο της παρούσας μονογραφίας, οι δυο αυτοί όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, χωρίς να θεωρούνται ουσιαστικά διαφορετικοί, αλλά περισσότερο συμπληρωματικοί, μεταξύ τους.

των γνωσιοθεωρητικών τους προταγμάτων. Επίσης, συνδέεται με τις διαφορετικές ερευνητικές τους στρατηγικές, τις πλουραλιστικές μεθοδολογικές τους επιλογές και τις συμπληρωματικές τεχνικές έρευνας στο πεδίο, που τελικά ταξινομούν και περιγράφουν διακριτές μεταξύ τους γνωστικές πειθαρχίες και δεοντολογικές προτεραιότητες. Τέλος, αφορά τον ευρύτερα πολιτικό και συγκρουσιακό χαρακτήρα των κοινωνικών επισημών και τον τρόπο που κριτικά αντιμετωπίζουν ζητήματα έμφυλης εξουσίας, κατεστημένης δύναμης και κοινωνικών ανισοτήτων.

Για παράδειγμα, ενώ οι βιοϊατρικές προσεγγίσεις θέτουν το ζήτημα της αμεσότητας ή της κρισιμότητας μιας ιατρικής επέμβασης για τη διατήρηση στη ζωή ενός ασθενούς τελικού σταδίου, οι κοινωνικές επιστήμες μπορεί αντίστοιχα να αναδεικνύουν το ζήτημα της ποιότητας ζωής και του δικαιώματος σε ένα αξιοπρεπές τέλος, ως αποτέλεσμα συνειδητής υποκειμενικής ή οικογενειακής απόφασης. Ένα άλλο παράδειγμα σημαντικής διαφοράς σε ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας σε βιοϊατρικές και κοινωνικές επιστήμες είναι ότι στις δεύτερες επικρατεί συνήθως αρκετά μεγαλύτερη συζήτηση και διαφωνία αναφορικά με κάποιες έννοιες (π.χ. κοινωνικά δικαιώματα, συμμόρφωση, διακινδύνευση, βλάβη, συλλογικό όφελος, ατομική ευθύνη κτλ.) και η όποια συμφωνία ή συναίνεση δεν προκύπτει τόσο εύκολα ή συχνά δεν προκύπτει καθόλου.⁵

---

5. Ενδεικτικό αυτής της διαφοράς που αναφέρεται στο κυρίως κείμενο ανάμεσα σε βιοεπιστήμες και κοινωνικές επιστήμες είναι το γεγονός ότι η Διεθνής Κοινωνιολογική Ένωση (International Sociological Association) δημοσίευσε έναν Κώδικα Δεοντολογίας το 2001. Οι πρωταρχικοί του στόχοι είναι η προστασία της ευημερίας ομάδων και ατόμων με τα οποία εργάζονται οι κοινωνιολόγοι ή τα οποία συμμετέχουν στις ερευνητικές τους προσπάθειες και η καθοδήγηση (με σωστό τρόπο) της συμπεριφοράς των ερευνητών και συνεπώς των προσδοκιών των μελών της ΔΚΕ, τόσο μεταξύ τους όσο και προς την κοινωνία γενικά (Gurzawska, 2015: 18, <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/code-of-ethics>). Βλ. επίσης τον πιο πρόσφατο κώδικα ηθικής και δεοντολογίας της Αμερικανικής Ψυ-